

המחאה הגלובלית והאתגר הסוציאלי-דמוקרטי

התמודדות סוציאל-דמוקרטית עם הגלובליזציה לא תבוא מכיוון המחאה הגלובלית, אלא דרך הרחבת נסיונות המדינות להתמודד עם פגעי הקפיטליזם | דני גוטוויין

ב-15 באוקטובר 2011 צויין ב-950 ערים ב-82 ארצות ברחבי העולם 'יום המחאה הגלובלית', שנועד למנף את כוחן של תנועות המחאה שהתפשטו בעולם במחצית 2011, ואשר הידועות שבהן היו בספרד, יוון, צ'ילה, פורטוגל, בריטניה, איסלנד, ארה"ב וישראל. האופי הגלובלי היה המאפיין הבולט של תנועת המחאה של 2011. בכל אחת מן הארצות פרצה המחאה על רקע שונה: האבטלה הגואה בספרד, מדיניות הצנע באנגליה, תביעות הסטודנטים בצ'ילה, הסדרי החוב ביוון, פגיעה בזכויות העובדים בפורטוגל, משבר חוקתי באיסלאנד, הדה-רגולציה התאגידית בארה"ב ויוקר המחיה בישראל. עם זאת, כל אלו לא היו אלא גילויים של כשלי הניאו-ליברליזם, שחולל ב-2008 את המשבר הכלכלי העולמי, אשר התמשכותו היתה גורם האב לגילויי המחאה השונים. הגלובליזציה של המחאה היתה במונחים רבים השתקפות של הגלובליזציה של הניאו-ליברליזם. אימוץ 'קונצנזוס ווינגטון' בידי ארצות שונות יצר בהן מציאות כלכלית-חברתית דומה: שלטון ההון, פירוק מדינת הרווחה, הפרטת

השירותים החברתיים והמשק הציבורי, דה-רגולציה, שחיקת מעמדות הביניים, נישול המעמדות הנמוכים, פערים כלכליים ואי-ביטחון חברתי. המקור המשותף של תנועות המחאה בארצות השונות ניכר גם בהשפעות ההדדיות ביניהן: המוחים בספרד, ה-Indignados (הזועמים) נטלו את שמם מכותרת חיבורו של הוגה הדעות הצרפתי-יהודי, סטפן הסל Indignez-vous! (תזעמו!) שראה אור ב-2010 ותורגם לשלושים שפות. תרבות המחאה של האינדיגנודוס היוותה מקור ההשראה למחאת האוהלים בישראל, וניתן היה למצוא דמיון רב בין טענות המוחים בישראל לאלו של מחאת ה-Occupy Wall Street שאף היא הושפעה מרעיונותיו של הסל. האופי הגלובלי של המחאה הקנה לתנועות המחאה במדינות השונות מראית-עין של עוצמה מעבר לזו שהיתה לה באופן ממשי, וכך כשם שמפגן הכוח המרשים באוקטובר 2011 סימן את נקודת השיא של המחאה הוא גם חשף את מגבלותיה שהוביל להתפוגגותה. אשליית הכוח כמו הדעיכה המהירה של המחאה היו תולדה של כשל שהביא להתפרצותה מלכתחילה:

ככל שההון הפך גלובלי כן הוא התנתק מן המגבלות החברתיות והפוליטיות של מדינת הרווחה שהצרו את צעדיו, והפך תקיף יותר כלפי הממשלות וחסר מעצורים כלפי התוצאות החברתיות והאנושיות של פעולות

העדרה של מסגרת פוליטית שתארגן את ההתנגדות לניאו-ליברליזם ותאבק בביטויי הגלובליים והמקומיים. כשל זה היה תולדה של שקיעתן של המפלגות הסוציאל-דמוקרטיות, שיצרה חלל פוליטי שאותו מילאו תנועות המחאה - שקסמן הציבורי היה טמון בחולשתן המוסדית, שהעצימה את הכשל הפוליטי והביאה לחידלונן. המחאה שצמחה מתוך הריק הפוליטי היתה אפוא במונחים רבים גם תולדה של אוזלת ידה של הסוציאל-דמוקרטיה לאתגר את הסדר הניאו-ליברלי - ובעיקר את מימדיו הגלובליים - ושל קבלתה את הנחותיו תוך ניסיון למזער את נזקיו.

בד בבד בלטה העובדה שבמדינות שהוסיפו לקיים משטרי רווחה אוניברסליים ויעילים, בדרך כלל בזיקה לפעולתן של מפלגות סוציאל-דמוקרטיות חזקות, היתה השפעתה של המחאה זניחה. דבר זה מלמד כי כשם שאין בסיס לטענה כי הגלובליזציה המתרחבת של הייצור מחייבת את המדינות השונות להסתגל למשטר הניאו-ליברלי, כך גם כשלון הסוציאל-דמוקרטיה להתמודד עם האופי הגלובלי של הייצור, פועלת לערעור יסודותיה במדינות השונות.

אשליית הכוח שיצרה הגלובליזציה של המחאה עמדה בניגוד לעוצמה הממשית שהקנה הוויסות הבין-לאומי של מערכת המטבע למדינת הרווחה. הצעד הראשון בכינונו של משטר מדינת הרווחה היו הסכמי ברטון-וודס - עליהם חתמו ארבעים וארבע מדינות ב-1944 - ואשר, כלקח מן המשברים הכלכליים של התקופה שבין מלחמות העולם, הפקיעו את השליטה במערכת המטבע הבין-לאומית מידי ההון הפרטי ויצרו מנגנון בין-ממשלתי להסדרתה. יציבות מערכת המטבע שאפשרה צמיחה כלכלית ובטחון חברתי שמששה כחישוק שבתוכו התפתח משטר מדינת הרווחה, שאף הוא היה מבוסס על הפקעת ויסות הכלכלה והתחברת מידי ההון הפרטי והעברתו לידי הממשלות, אם באמצעות הלאמה של מפעלי התשתית ואם בדרך של הספקה ציבורית של שירותים חברתיים.

בניגוד לתנועת המחאה, היתה הגלובליזציה גם אחד ממקורות כוחו של הניאו-ליברליזם, והיא שאפשרה להון לכפות למרותו את

דני גוטוויין הוא חבר חוג יסו"ד ומלמד בחוג לתולדות ישראל באוניברסיטת חיפה // דוא"ל: dgutwein@univ.haifa.ac.il

הביניים במרכז תנועת המחאה ב-2011: לפני כן לא היה בכוחם של מעמדות הפועלים לחולל אותה ולמעמדות הביניים לא היה עניין בכך.

נקודת המפגש בין הגלובליזציה של שוק העבודה ופירוק מדינת הרווחה היתה בפגיעה בעבודה המאורגנת: הירידה במספר חברי האיגודים המקצועיים השתקף בירידה בכוחן של המפלגות הסוציאלי-דמוקרטיות, שהקלה על הפגיעה בזכויות העובדים ועל הפרטת השירותים החברתיים, שהגדילו את אי-השוויון הכלכלי. החלשות הנמשכת של המפלגות הסוציאלי-דמוקרטיות ערערה את הביטחון העצמי של מרביתן, הובילה להסתגלותן ההדרגתית להנחותיו של הניאו-ליברליזם - כמו למשל 'הניו-ליבר' של טוני בלייר שאימץ את מדיניותו ורק פעל להעניק לה 'פנים אנושיות' - ולשחיקת יכולתן להתמודד עם מדיניותו, וחוזר חלילה.

התרחבות אי-השוויון הכלכלי והחברתי היתה בין הגורמים המרכזיים למשבר הכלכלי העולמי שהחל ב-2008, המוסיף להעמיק מאז. כך, באוקטובר 2012 דיווח

ה"אקונומיסט", כי "למעלה משני שלישים

וכך שמושה כמנגון פיצוי ששטש את תוצאות מדיניות הנישול הניאו-ליברלית ואפשרה לה להאיץ את פירוק מדינת הרווחה. להשלכות הגלובליזציה של שוק העבודה היה היבט מעמדי: הראשונים להפגע מנדידת המשרות מזרחה היו מעמדות הפועלים שהיו גם הקורבנות המידיים של פירוק מדינת הרווחה. גורמים אלו השפיעו תחילה פחות על מעמדות הביניים, שרמת ההתמחות הנמוכה במזרח טרם איימה על משרותיהם ולאורך זמן הם אף תמכו בהפרטת השירותים החברתיים מתוך אשלייה שזו תשפר את מעמדם היחסי בחברה. אולם, בשנות התשעים החל שוק העבודה הגלובלי לנגוס גם במשרות של מעמדות הביניים ולפגוע בביטחון התעסוקתי שלהם ובשכרם, דבר שהקשה עליהם להתמודד עם השלכות קיצוץ השירותים החברתיים. תמורה מבנית זו מסבירה מדוע ניצבו מעמדות

**חימוש הפיקוח
על פליטת גזי
החממה - בדרך
של מיסוי, הסדרה
טכנולוגית
ועוד וניהול של
תחומי חיים
המושפעים
משינויי
האקלים -
יחייב ויסות
גלובלי של
הכלכלה כולה
שלא יסתיים
בשאלות
האקלים**

הכלכלות הלאומיות ולכפות עליהן את שלטונן. בהתאם, המהלך הראשון במצעד הניצחון של הניאו-ליברליזם היה ביטולם ב-1971 של הסכמי ברטון-וודס - היינו של הבסיס הגלובלי של מדינת הרווחה - מהלך שאיפשר להון להחזיר לידי את השליטה במערכת המטבע העולמית, ועל ידי כך לערער את יציבותה ולהגביר את התקפותיו על מדינות הרווחה הלאומיות. ואמנם, ככל שההון הפך גלובלי כן הוא התנתק מן המגבלות החברתיות והפוליטיות של מדינת הרווחה שהצרו את צעדיו, והפך תקיף יותר כלפי הממשלות וחסר מעצורים כלפי התוצאות החברתיות והאנושיות של פעולתו.

חולשת ההתנגדות לניאו-ליברליזם היתה, בין השאר, תולדה של הגלובליזציה של שוק העבודה: העברת מוקדי הייצור לסין ולמזרח אסיה - אזורים שאוכלוסייתם מהווה כ-3 מיליארד איש ואישה מתוך אוכלוסיית העולם המונה כ-7 מיליארד - אפשרה הוזלה ניכרת של מחירי המוצרים,

צילום: Jorge Paredes

מי שעמד על כך הם דווקא חוגי הימין, המנהלים מאבק הן נגד הטענות בדבר ההתחממות הגלובלית והן נגד הצעדים להתמודד עימה, והטוענים - בצדק - כי המאבק בהתחממות כרוך בחריגה מהותית מעקרונות השוק החופשי. ואכן, מימוש הפיקוח על פליטת גזי החממה - בדרך של מיסוי והסדרה טכנולוגית - וניהול של תחומי חיים המושפעים משינויי האקלים יחייב ויסות גלובלי של הכלכלה כולה שלא יסתיים בשאלות האקלים. במוכן זה הפך הדיון בהתחממות לאחד מראשי החץ של הדרישה לחידוש התיאום הבין-ממשלתי - בנוסח ברטון-וודס - כדי לייצב את המערכת העולמית, והוא עתיד לקדם מאבק להפקעת שלטון ההון בכלכלה והכפפתה לשיקולים חברתיים רחבים.

ויסות מערכת האשראי הבין-לאומית

מאז פרוץ המשבר הכלכלי ב-2008 גוברת ההכרה בצורך בתיאום בין-ממשלתי לשם ייצוב מערכת האשראי הבין-לאומית, אך גובר גם המאמץ הניאו-ליברלי לסיכולו. מעורבות העומק של הממשלות בוויסות מערכות אלו כדי להצילן מן המשבר שכפה עליהן השוק משכפלת את ההגיון הסוציאלי-דמוקרטי הרואה בשוק את מקור הבעיות של החברה התעשיתית ובמדינה את הפיתרון. עם זאת, עד כה התמקד הדיון בדרכים להחליף מן האילוצים המידיים שיצר המשבר: הצורך בהרחבה כמותית כאמצעי לתמרוץ המשק, התמודדות עם משברי חובות של מדינות שונות וכו'. דיונים אלו חשפו את הצורך בהגדלת הוויסות הבין-לאומי של מערכת האשראי, אך אלו לא בשלו לכדי פיתרונות עקרוניים ולמדיניות כוללת. לכן, רפורמה של מערכות המטבע והאשראי הלאומיות והבין-לאומיות כדי להכפיף לצרכים החברתיים שאותם הם נועדו לשרת מלכתחילה, היא מעניינה של הסוציאלי-דמוקרטיה.

עולה אפוא שהגלובליזציה אמנם לא סייעה למחאה להפוך לכוח פוליטי שיוכל להאבק בניאו-ליברליזם, אך ההתמודדות עם אתגרי הגלובליזציה היא תנאי לבניין הכוח הסוציאלי-דמוקרטי. //

צילום: A. Strakey

מורכב, אך דומה שנקודת מוצא פוריה לכך עשויות להיות שלוש סוגיות שכבר עתה הן נושא לדיון ופעולה פוליטית, העשויות לסמן מסגרת או להוות חלקים של מדיניות סוציאלי-דמוקרטית כוללת. יתר על כן, יש בהן כדי לשחזר את ההגיון שהנחה את מהלכי כינון מדינת הרווחה לאחר מלחמת העולם השנייה: הפקעת השלטון בכלכלה ובחברה מידי ההון והכפפתו לוויסות ציבורי.

הלאמה

הלאמת הבנקים הקורסים שהוביל ראש ממשלת בריטניה גורדון בראון כדרך להצלתם היתה הצעד הראשון בהתמודדות עם משבר 2008. בהמשך הפכה הלאמה לאמצעי מדיניות מקובל בהתמודדות עם משבר הבנקים וכדרך לייצוב מערכת האשראי ברבות ממדינות העולם. מאז הורחב הגיון האחריות המדינתית גם למניעת סגירת מפעלים כדרך להצלת מקומות העבודה, לסיוע ישיר לחיבי המשכנתאות במקום לבנקים הנושים ועוד. ואולם, משהתקבל הגיון ההלאמה ניתן להרחיבו גם לתחומים נוספים, ובעיקר לשירותים החברתיים, כתשתית לכינון של מדינת רווחה.

ההתחממות הגלובלית

המאבק בהתחממות הגלובלית נתפס בדרך כלל כנושא 'סביבתי', תוך החמצת ההגיון הסוציאליסטי העומד בבסיסו.

מאוכלוסיית העולם חיים במדינות שמוז 1980 גדלו בהן פערי ההכנסה, לעתים באופן מבהיל, והודה כי אי-השוויון הכלכלי "הגיע לשלב שבו הוא לא יעיל ופוגע בצמיחה". הצלחתו של הניאו-ליברליזם לשמר את אי-השוויון ולהרחיבו לא רק מסכלת את המאמצים להחליף מן המשבר אלא הופכת את המשבר הגלובלי לשלב העכשווי של הניאו-ליברליזם. יתר על כן, התנפצות המיקסם הניאו-ליברלי הציתה את המחאה הגלובלית של מעמדות הביניים, שכשלונה לפרוץ את מעגל הנישול בו הם נתונים מוביל ליאוש ולהקצנה גזענית ולאומנית ההופכת את המשבר לאיום פוליטי על המערכת הדמוקרטית.

המחאה של 2011 פרצה, כאמור, בעקבות כשלונה של הסוציאלי-דמוקרטיה לספק מענה רעיוני ופוליטי למשבר הכלכלי בפרט ולניאו-ליברליזם בכלל. כשלון זה בולט במיוחד לאור העובדה שצעדי החירום שנקטו הממשלות כדי להתמודד עם המשבר בראשיתו היו לקוחים כולם מארגז הכלים הסוציאלי-דמוקרטי והקיינסיאני. אולם, לאחר שותם מצב החירום והמשבר הפך להגיון הניאו-ליברלי החדש, ננטשו צעדים אלו ואומצה מדיניות שבמקום לפתור את המשבר השתמשה בו כדי לבסס את שלטונה. לאחר שגם התקוות שנתלו במאבק שהובילו תנועות המחאה כנגד הניאו-ליברליזם התבדו, על הסוציאלי-דמוקרטיה לגבש מדיניות סדורה שיהיה בה כדי להתמודד עם התבססות המשבר הגלובלי כמצב של קבע המאיים להפוך ממשבר כלכלי למשבר הדמוקרטיה. גיבושה של מדיניות כזו הוא אתגר רעיוני ופוליטי

המחאה היתה תולדה של אוזלת ידה של הסוציאלי-דמוקרטיה לאתגר את הסדר הניאו-ליברלי על מימדיו הגלובליים, ושל קבלתה את הנחותיו תוך ניסיון למזער את נזקיו